

Historia

Dzieje Archiwum

Obecne Archiwum Państwowe w Białymstoku Oddział w Łomży powołane zostało Zarządzeniem Nr 9 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 28 lipca 1952 roku pod nazwą Powiatowe Archiwum Państwowe w Łomży i podlegało Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Faktyczną działalność podjęło sierpniu tego roku. Zasięgiem działania obejmowało teren ówczesnych powiatów : kolneńskiego, łomżyńskiego i ostrołęckiego czyli historycznej Ziemi Łomżyńskiej.

W roku 1953 zmieniła się podległość archiwum - w związku z przemianowaniem w 1952 Archiwum Miejskiego w Warszawie na Wojewódzkie Archiwum Państwowe i powierzeniem jemu nadzoru nad archiwami powiatowymi, placówka ta została instancją zwierzchnią archiwum łomżyńskiego.

Z dniem 1 stycznia 1954 roku, po powołaniu w roku poprzednim Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Białymstoku, Powiatowe Archiwum Państwowe w Łomży jako działające na terenie województwa białostockiego, zostało podporządkowane temu Archiwum.

Zmienił się również teren działania - powiat ostrołęcki przeszedł pod nadzór Powiatowego Archiwum Państwowego w Siedlcach , natomiast nadzorem Archiwum w Łomży objęte zostały powiaty: grajewski, kolneński, łomżyński i wysoko - mazowiecki. W związku z powstaniem pod koniec 1954 r. powiatu zambrowskiego, całkowicie wydzielonego z terytorium powiatu łomżyńskiego, zwiększyła się liczba powiatów objętych nadzorem, chociaż teren działania nie uległ zmianie. Po powołaniu w 1954 roku Powiatowego Archiwum Państwowego w Ełku, powiat grajewski przeszedł pod nadzór PAP w Ełku. Ostatecznie teren działania PAP ustalony został w 1956 r., kiedy to nadzorem Archiwum objęte zostały powiaty: kolneński, łomżyński, wysoko - mazowiecki i zambrowski.

Zgodnie z obowiązującym statutem Archiwum Państwowego w Białymstoku Oddział w Łomży zasięgiem swego działania obejmuje terytorium 42 gmin (w tym: miasta Łomża, Kolno, Grajewo, Wysokie Mazowieckie, Zambrów) położonych na terenie powiatów: grajewskiego (5gmin), kolneńskiego(5gmin), łomżyńskiego(11gmin), wysoko - mazowieckiego (9 gmin), zambrowskiego (4 gminy), białostockiego (1 gmina), monieckiego (2 gminy), ostrowskiego(4 gminy) i siemiatyckiego (1 gmina).

Instytucja archiwum ma w Łomży długoletnią tradycję. W okresie staropolskim istniało tu archiwum ziemskie oraz archiwum grodzkie, swoje archiwum posiadało miasto. Zasób ich stał się podstawą utworzonego w 1825 roku Archiwum Akt Dawnych - pierwszego archiwum państwowego , jednego z dziesięciu w Królestwie Polskim.

Archiwum Akt Dawnych w Łomży było jedną z większych placówek tego typu w Królestwie Główną częścią zasobu stanowiły akta sądowe, stanowiące wcześniej zawartość archiwów grodzkich i ziemskich. Drugą część zasobu tworzyły akta miast z okresu staropolskiego oraz księgi dotyczące całego Mazowsza z lat 1612 - 1791. Oprócz ksiąg staropolskich archiwum to przechowywało akta sądowe ziemskie królewsko - pruskiej komisji w Szczuczynie z lat 1791-1799. W latach następnych zasób ten powiększył się. A. Guliński w „Historii Metryki Koronnej i Litewskiej” określił zasób archiwum w 1853 roku na 2058 ksiąg sądowych oraz 311 ksiąg miejskich, a L. Hubert określił stan archiwum w roku 1860 na 2230 ksiąg sądowych z lat 1421 - 1809 oraz 214 ksiąg miejskich.

Reforma sądownictwa w Królestwie Polskim z 1876 roku pociągnęła za sobą likwidację archiwów akt dawnych, uchwałą Rady Państwa z 12.11.1880 r., oraz wcielenie ich zasobu do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Termin likwidacji Archiwum Akt Dawnych w Łomży został ustalono na dzień 1 stycznia 1885 roku.

Zasób archiwum łomżyńskiego, przechowywany w Archiwum Głównym uległ prawie całkowitemu zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku, z wyjątkiem małej partii ksiąg ziemskich i grodzkich ostrołęckich. W roku

1940 część ksiąg ostrołęckich wywieziono do Królewca, odnalezione po wojnie, powróciły do AGAD. Są to jedyne akta z dawnego Archiwum Akt Dawnych w Łomży, które uniknęły zagłady, chociaż poniosły poważne straty.

Przekazanie zasobu archiwum akt dawnych do Warszawy nie oznaczało kresu istnienia archiwów łomżyńskich. Działo tu między innymi Archiwum Gubernialne, archiwum miejskie, archiwum zarządu powiatowego oraz archiwum Sądu Okręgowego. Akta urzędów i instytucji Guberni Łomżyńskiej weszły w skład zasobu powstałego po I wojnie światowej Archiwum Państwowego w Łomży.

Archiwum Państwowe w Łomży działające w latach 1920-1930 było jedną z najmniejszych placówek tego typu w kraju. Na jego zasób składały się dziewiętnastowieczne akta władz z obszaru guberni łomżyńskiej, zarówno te pozostawione na miejscu jak i ewakuowane po Traktacie Ryskim w 1926 roku.

Archiwum Państwowe w Łomży zostało zlikwidowane Zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 sierpnia 1930 roku w sprawie likwidacji Archiwum Państwowego w Łomży. Na mocy tego Zarządzenia zasób placówki wraz z inwentarzem został przejęty przez Archiwum Akt Dawnych w Warszawie. Ze względu na brak miejsca w Archiwum Akt Dawnych oraz jak sądzono małe zainteresowanie aktami łomżyńskimi, umieszczono je w forcie Sokolnickiego na Żoliborzu. Fakt ten spowodował, że szczęśliwie przetrwały II wojnę światową i powstanie warszawskie. Po II wojnie światowej ocalałe akta, podobnie jak inne ocalałe akta AAD, weszły w skład zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, skąd w latach sześćdziesiątych znaczną ich część dot. terenów, które weszły w skład woj. białostockiego, przejęło nowopowstałe Archiwum Państwowe w Białymstoku, a stamtąd ta część ocalałych akt, która dotyczyła terenów znajdujących na obszarze działania archiwum w Łomży – do Łomży.

Likwidacja, w 1930 roku, Archiwum Państwowego w Łomży spowodowała przerwanie ciągłości w jego działalności, a przede wszystkim możliwość dziedziczenia zasobu po poprzednikach. Możliwość ta nie dana była powstałemu po II wojnie archiwum państwowemu.